

Matelijoiden ja sammakkoeläinten suomalaiset nimet

JONAS GUSTAFSSON

Kautta aikain ihmiset ovat antaneet omia nimiä eläimille, joita he ympäristössään kohtaavat. Nykyään myös suomalaisten on mahdollista päästä kosketuksiin eksoottisten eläinten kuten matelijoiden ja sammakkoeläinten kanssa, mutta monilta näistä puuttuu nimi, jolla niitä suomenkielessä voisi kutsua. Tammikuussa 2007 perustettiin tätä puutetta korjaamaan Suomen herpetologisen yhdistyksen ja Luonnontieteellisen keskusmuseon Eläinmuseon yhteistyönä Matelijoiden ja sammakkoeläinten nimistötoimikunta. Toimikunnan pitkántähtäimen tavoitteena on koota suomenkielinen nimistö kaikille maailman matelija- ja sammakkoeläinlajeille. Tässä kirjoitelmassa perehdytään eläinten nimiin, nimeämisen yleisiin periaatteisiin, sekä toimikunnan työn alkuvaiheisiin.

Kieli on ihmislajille ominainen keino jäsentää ja kuvata ympäröivää maailmaa. Niille olioille, joita ihmisen syystä tai toisesta pitää tärkeinä, hän antaa nimen jotta niistä puhuminen ja niihin viittaaminen kävisi helposti ja yksiselitteisesti. [Häkkinen 2003]. Lähes kaikilla kansoilla on omat nimensä useimmille elinpiirinsä selkärangaisille eläimille [Werner 1996].

Myös suomenkielessä on vakiintuneet nimet kymmenelle maassamme tavattavalle matelija- ja sammakkoeläinlajille. Valtaosa maailman matelijoista ja sammakkoeläimistä ei kuitenkaan asu Suomessa, eikä edes Euroopassa. Niinpä valtaosalta näitä selkärangaisia lajeja puuttuu suomenkielinen lajinimi.

Erilaisten viestintävälineiden ansiosta maailma on kuitenkin nykyään ”pienentynyt”, ja mekin täällä pohjoisessa törmäämme eteläisempiin lajeihin joista emme aiemmin tienneet mitään. Eksoottisista eläimistä puhutaan kirjoissa, televisiossa, Internetissä, ja onpa monella meistä näitä eläimiä kotona hoidokkinakin. Ei olekaan ihme, että monille eksoottisille eläimille on alettu kääntää ja kehittää suomalaisia nimiä, joilla niitä voisi kutsua. Joskus nämä nimet ovat vallan hyviä, toisinaan taas ”vähemmän hyviä”.

Kun nimiä keksitään eri tahoilla, syntyy lopulta kaaos: sama laji saa useampia suomalaisia nimiä ja samaa suomalaista nimeä käytetään useammalle kuin yhdelle lajille. Esimerkiksi *Ceratophrys ornata* –sammakkolajista on käytetty eri yhteyksissä ainakin nimiä sarvikonna, sarvisammakko, koristesarvisammakko, kirjosarvisammakko ja agenttiinsarvisammakko. Lisäksi osaa näistä nimistä on käytetty myös sukulaislajista *Ceratophrys cranwelli*. Kaaos ei ole vain suomen kielen ongelma, vaan sama on havaittavissa muissakin kielissä [Werner 1996]. Toinen ongelma syntyy siitä kun jokin nimi, joka sopsi erityisen hyvin lajille A, saattaakin ilman keskitettyä kontrollia päätyä lajille B, jolle se mahdollisesti sopii paljon huonommin. Kolmas ongelma on se, että kun nimiä keksitään melko satunnaisten tarpeiden mukaan, osa yleisistäkin lajeista jää kokonaan ilman suomalaista nimeä, vaikka ne sellaisen tarvitsivat.

Matelijoiden ja sammakkoeläinten nimistötoimikun-

nan tärkein tehtävä onkin korvata nykykaos yksiselitteisellä, yhtenäisellä, kattavalla ja laadukkaalla nimistöllä. Nykyisiä vakiintuneita nimiä kuitenkin kunnioittaen. Pitkántähtäimen tavoitteena on nimetä kaikki tunnetut sammakkoeläin- ja matelijalajit.

Nimen tehtävät

Yleisellä tasolla ajatellen eläinlajin nimellä on useita tehtäviä. Ensinnäkin nimen avulla yksilöidään jokin eläinten joukko, esimerkiksi jokin laji tai suku [Häkkinen 2003].

Toinen tarkoitus on erottaa erilaiset eläimet toisistaan. Tässä yhteydessä erottamisen tarkkuusaste voi vaihdella suurestikin sen mukaan mikä on erottamisen tarve. Maallikon tiedot, ja myös tarpeet, ovat hyvin erilaiset kuin asiantuntijan. Niinpä maallikko tyytyy ylimalkaisempaan perusterminologiaan. [Häkkinen 2003]. Maallikolle riittävät usein sen kaltaiset väljät nimitykset kuin agama tai gekko. Usein jopa pelkkä lisko riittää jokapäiväisen kielenkäyttöön. Laji- tai vaikkapa heimotasolle ei ole tarvetta mennä. Jos esillä on monenlaisia liskoja, esimerkiksi matelijanäyttelyssä tai eläinkirjassa, maallikkokin alkaa kaivata tarkempaa nimeämistä.

Nimien kolmas tarkoitus on kuvata kohdettaan [Häkkinen 2003], antaa kuulijalle jokin mielikuva siitä millainen kohde on. Nykyihmiselle vanhojen sanojen alkuperä voi helposti jäädä hämärän peittoon, sillä sanat ovat kehittyneet syntymuodoistaan edelleen kun kieli on elänyt ja muuttunut aikain kuluessa. Niinpä nykyihminen onkin monien sanojen kohdalla ainoastaan oppinut yhdistämään ne äännejonoihin, joista hän luo itselleen mielikuvan sanan tarkoittamasta kohteesta. Monien sanojen historiasta löytyy kuitenkin kuvaileva alkuperä. Esimerkiksi nimi kyy on samaa alkuperää kuin vanha suomalainen sana kyyttö, joka tarkoittaa raitaselkäistä eläintä [Itkonen&Kulonen 1992].

Jos jokin vastaan tuleva eläimen nimi on uusi, eikä herätä kuulijassa mitään mielikuvia, olisi hyvä jos nimi olisi ”läpinäkyvä”, eli kuvailisi itse eläintä jollain tavalla.

Esimerkiksi *Gecko gecko* –lajin suomalainen nimi *tokee* on hyvä esimerkki tällaisesta läpinäkyvyydestä: sanana

Kuva 1. Sarvikonna, koristesarvisammakko, kirjosarvisammakko, agentiinansarvisammakko... Rakkaalla lapsella on monta nimeä, joista pian valitaan paras.

Kuva 2. Tokeen suomalainen nimi juontaa juurensa eläimen ääntelyyn: tokee-tokee-tokee..

tokee ei oikein tarkoita mitään, mutta se kuvaa loistavasti liskon öisin päästelemää tokee-tokee-huutoa.

Tieteelliset nimet eivät riitä

Jokaisella maailman tunnetulla eläinlajilla on jo olemassa kaksiosainen tieteellinen nimi, joka lajille on annettu sen kuvaamisen yhteydessä. Lajin kuvaajan nimi ja vuosiluku täsmenävät kenen ja milloin antamasta nimestä on kyse. Tieteelliset nimetkin ovat usein kuvaavia, ne vain on perinteisesti esitetty latinaksi tai kreikaksi. Koska monilla matelija- ja sammakkoeläinlajeilla ei ole vakiintunutta suomalaista nimeä, ovat herpetologian tutkijat ja harrastajat jo pitkään käyttäneet tieteellisiä nimiä puhuessaan näistä eläimistä. Miksi nämä tieteelliset, maailmanlaajuiset nimet eivät siis riitä, vaan lajeille pitää keksimällä keksiä suomalaisia nimiä?

Tieteelliset nimet pohjaavat vieraisiin kieliin, joten niissä esiintyy suomenkielille vieraita kirjaimia ja äännejä. Niinpä ne ovat vaikeita ääntää. Lisäksi nimen muodostavien vieraskielisten sanojen merkitys jää useimmiten maallikolle hämäräksi. Tieteelliset nimet poikkeavat usein niin paljon oman kielemme sanoista, etteivät ne tahdo taipua taivutusjärjestelmäämme. Itse asiassa yksiselitteisyyden vuoksi tieteellisiä nimiä ei saa taivuttaa [International Commission on Zoological Nomenclature 1999], joten niiden käyttö jokapäiväisessä kielenkäytössä on hyvin kömpelöä.

Niinpä ihmiset eivät niitä arkikielessä käytäkään, vaan harrastajat ovat luoneet tieteellisistä nimistä omia ”väännöksiä” ja lyhennelmiä jotka ”istuvat” paremmin sujuvaan kieleen. Esimerkkejä tällaisista ovat mm. *Rhacodactylus ciliatus* -gekon kutsuminen nimellä silli tai *Cynops pyrrhogaster* –salamanterin kutsuminen pyrrhoksi. Kumpikaan näistä nimistä ei voine vakiintua eläinlajin suomalaiseksi nimeksi, sillä silli viittaa kaikille tuttuun *Clupea harengus* –kalalajiin ja pyrrhossa on edelleen kielellemme vieras pitkä konsonanttijhdistelmä. Eikä kumpikaan nimi millään tavalla kuvaa edustamaansa lajia. Väännökset sopivat kyllä alan ihmisten keskinäiseen erikoiskieleen, mutta eivät yleisiksi suomen sanoiksi.

Molemmille esimerkkilajeille onkin kehitetty myös paremmin hyvän nimen kriteerit täyttävät suomalaiset nimet harjasgecko ja japanintulilisko. Näistä ensimmäinen kuvaa gekon selässä kulkevaa harjannetta ja jälkimmäinen sitä, että kyseistä tuliliskoihin kuuluvaa salamantelilajia tavataan ainoastaan Japanissa.

Muita nimistötoimikuntia

Vaikka matelijoiden ja sammakkoeläinten suomalaisia nimiä aletaan toimikuntana pohtia vasta nyt ensimmäistä kertaa, eivät nimistötoimikunnat ja niiden työ (nimen antaminen eläinlajeille) ole Suomessa uutta. Ensimmäisenä tällaista työtä maassamme lähti tekemään Suomen Biologian Seura Vanamo ry., joka alun perin vuonna 1896 perustettiin nimellä *Vanamo, suomenkielisen luonnontieteen ystävät*. Vanamon tarkoituksena oli alusta lähtien edistää suomenkielen käytäntöä luonnontieteiden, varsinkin kasvi- ja eläintieteen alalla mm. kokoomalla ja muodostamalla uusiakin sanoja suomenkielisiä tiedesanoja varten [Teräs]. Vanamon Luonnon Ystä-

vä (vuodesta 1947 lähtien Luonnon Tutkija) -lehdessä on julkaistu useampiakin listoja suomalaisista eläimistä ja niiden nimistä [esim. Suomalainen & Voipio 1950].

Vanamo on perinteisesti keskittynyt oman maamme lajistoon, ja eksoottisemmat eläimet ovat jääneet suurelta osin muiden nimettäviksi. Suomen lintutieteellisen yhdistyksen ensimmäinen nimistötoimikunta julkaisi vuonna 1992 suomalaiset nimet maailman kaikille lintulajeille. Sittemmin työ siirtyi BirdLife ry:lle, ja myöhemmät toimikunnat ovat kehittäneet lisää nimiä vuoden 1992 jälkeen kuvatuille lajeille. Uusin nimistöluettelo on BirdLifen julkaisema Maailman lintujen suomenkieliset nimet, 2., uudistettu painos vuodelta 2006, joka sisältää noin 11 200 lintunimeä. Tähän nimistöön pääsee painetun muodon lisäksi tutustumaan BirdLifen verkkosivujen kautta osoitteessa www.birdlife.fi/lintuharrastus/nimisto.

Kalojen suomenkielisistä nimistä puolestaan ovat huolehtineet Vanamon nimeämät kalannimitysryhmät. Uusimman nimistön julkaisi Markku Varjon johtama työryhmä vuonna 2004 kirjana nimeltä Maailman kalojen nimet. Siinä on yli 9 000 nimeä.

Nisäkkäiden nimistötoimikunta perustettiin 1990-luvun alussa. Maailmanlaajuinen noin 4 600 lajin nimistö on lähes valmis, mutta siitä puuttuu vielä joitakin eläinryhmiä, joten sitä ei ole vielä julkaistu. Joitakin tietoja uusista nimistä julkisuuteen on kuitenkin jo tihkunut [esim. Kivipelto 2006]. Nimistö julkaistaneen aivan lähiaikoina. Toimikuntaa johtaa Ilkka Koivisto.

Kunhan nisäkkäiden nimistö valmistuu, ovat matelijat ja sammakkoeläimet ainoat selkärangkaisryhmät, joilta suomenkieliset nimet puuttuvat. Tätä puutetta korjamaan on kuluvan vuoden alussa perustettu matelijoiden ja sammakkoeläinten oma nimistötoimikunta.

Millainen on hyvä nimi, ja miten se muodostetaan?

Mikään toimikunta ei pysty noin vain päättämään nimen käyttökelpoisuudesta. Kuten mikä tahansa sana, nimi on kunnollinen vasta kun ihmiset ottavat sen käyttöön. Nimistön julkaisemisen jälkeen nimestä pitää siis tulla alalla yleisesti tunnettu, hyväksytty ja käyttöön vakiintunut. Jos näin ei käy, nimessä on jotakin vikaa, ja nimistötoimikunnan pitää ”palata sorvin ääreen”.

Aiemmin toimintansa aloittaneet lintujen, nisäkkäiden ja kalojen nimistötoimikunnat ovat onnistuneet työssään mainiosti, joten olemme tutustuneet heidän kokemuksiinsa ja heidän käyttämiinsä periaatteisiin, ja soveltaneet niitä matelijoiden ja sammakkoeläinten tarpeisiin. Toimikunnan tulee myös ottaa huomioon yleisiä sanastotyön ja terminmuodostamisen periaatteita, joista on säädetty jopa ISO-standardeja.

Nimeämisen perusta on se, että kunnollinen nimi antaa suomalaiseseen suuhun sopivalla tavalla iskevää ja hyvää tietoa lajista itsestään [Laine 1992]. Oli sitten kyse lajin väriydestä, rakenteesta, koosta, elinalueesta, elinympäristöstä, ravinnosta, käyttäytymisestä, ääntelystä tai muusta lajille luonteenomaisesta piirteestä.

Nimi ei saa olla liian pitkä. Monet lajinimet ovat yhdyssanoja, jotka helposti venyvät suomenkielessä hyvinkin pitkiksi. Herpetologisissa suomenkielisis-

Kuva 3. "Gekkojen heimoon kuuluva lisko, joka usein kiipelee muureilla. Suomalainen nimi voisi olla vaikkapa muurigecko...?" Niin se onkin!

Kuva 4. Ensimmäisenä toimikunta käsitteli krokotiilieläinten nimityksen. Kuvassa kiinanalligaattori (*Alligator sinensis*).

Kuva 5. Onko tämä laji saanut englantilaisen nimensä *White's Tree Frog* siitä, että ne usein istuvat herra Whiten kädellä? Toisaalta myös tieto siitä mitä korallimaista korallisormisammakon sormissa on, on päässyt vaipumaan unholaan.

lajinimissä pyritään korkeintaan kolmen sanan mittaisiin yhdyssananiimiin, mutta joissakin tapauksissa myös neljän sanan mittaiset nimet ovat hyväksyttäviä.

Nimien tulisi kuvata myös lajien sukulaisuussuhteita. Näin on laita usein perinteisissäkin nimissä: esimerkiksi useimpien gekkoihin kuuluvien liskojen nimi loppuu sanaan gekko (leopardigekko, kotigekko, muurigekko...). Lisäksi nimen valinnassa täytyy huomioida lajista jo entuudestaan mahdollisesti käytössä olleet suomalaiset nimet, sekä tieteelliset ja muunkieliset nimet. Nimen tulee olla myös muista nimistä helposti erottuva, selkeä, tarkka, looginen, ymmärrettävä ja kieliopillisesti virheetön.

Sääntöjä ja ohjeita on siis paljon, mutta kaiken tämän jälkeenkin nimen valinnalle on lukuisia vaihtoehtoja. Annetaaneko nimi lajin ulkoasun, levinneisyyden, kuvauksen, vai minkä mukaan. Kaikkia ei voi käyttää, koska silloin nimestä tulisi liian pitkä. Kansainvälisten suositusten mukaan ensisijaisesti pitäisi käyttää eläimen ”sisäisiä” piirteitä, kuten ulkoasun ominaisuuksia (väritystä, muotoa tai kokoa, kuten nimissä viherlehtisammakko, sarvikyy ja jättiläsalamanteri). Toissijaisesti voidaan käyttää eläimen ”toimintaan” eli käyttäytymiseen ja elintapoihin liittyvä piirteitä, kuten vaikkapa tapaa kaivautua maan sisään (kaivajasammakko). Aivan viimeiseksi pitäisi turvautua ulkoisiin piirteisiin, kuten levinneisyyteen (gaboninky). Tieteellisissä ja muunkielisissä nimissä viitataan toisinaan henkilöihin, kuten esimerkiksi nimissä *Testudo wernerii* (suom. ”Wernerin kilpikonna”) ja *White’s Tree Frog*. (”Whiten lehtisammakko”). Suomalaisissa nimissä henkilöiden nimiä ei tulisi käyttää, sillä ne eivät kuvaa itse lajia millään tavalla.

Etenemistä pala kerrallaan

Maailmassa tunnetaan tällä hetkellä matelijoita yli 8 000 lajia ja sammakkoeläimiä reilu 6 000 lajia. Lisäksi tulevat lukuisat eri suvut, heimot ja muut taksonit, jotka nekin ansaitsevat suomalaiset nimensä. Näistä vain murto-osalla on olemassa jokin käytössä ollut suomalainen nimi, ja monet ovat heikosti tunnettuja. Nimitystoimikunnan työ määrä on siis valtava. Lintujen, kalojen ja nisäkkäiden toimikunnat ovat kukin tehneet töitä vähintään toistakymmentä vuotta, eikä niistä valmiiksi ole tähän päivään mennessäkään päässyt kuin lintuporukka, joka on toiminut jo 25 vuotta! Ja luonnollisesti pian sen jälkeen kun jotain on saatu valmiiksi, täytyy tehtyä työtä alkaa täydennellä kun tutkijat kuvaavat jälleen uusia eläinlajeja.

Toimikuntamme ottaa suuren työ määrään haasteena. Työ jaetaan pienempiin osiin, ja tehdään eteenpäin osa kerrallaan. Aivan ensimmäisenä, vuoden 2007 alussa perehdyimme krokotiilien nimiin, sillä koko lahkossa on vain nelisenkymmentä taksonia, ja ne ovat melko hyvin tunnettuja. Tällä hetkellä olemme ottaneet työn alle Euroopan ja lähialueiden lajiston, josta toivomme selviytyvämmä lähivuosina. Euroopan jälkeen vuoron saavat muut ryhmät, kukin omalla vuorollaan, aina sopivasti rajaten. Työtä riittää vuosiksi, mutta teemme sitä pala kerrallaan ja pyrimme julkaisemaan valmistuvia osia aina sitä mukaa kuin ne valmistuvat. Ensimmäinen osialue, krokotiilieläinten nimitysto julkaistaan näillä näkymin loppuvuoden 2007 aikana. Työn tulokset julkaistaan

sekä paperijulkaisuna, että Herpetologisen yhdistyksen ja Luonnontieteellisen keskusmuseon nettisivuilla.

Suomen herpetologisen yhdistyksen ja Luonnontieteellisen keskusmuseon Eläinmuseon yhteiseen Matelijoiden ja sammakkoeläinten nimitystoimikuntaan kuuluu alkuvaiheessa kolme henkilöä: yhdistyksen toiminnasta tutut herpetologi Jarmo Perälä ja sammakkoeläinharrastaja Joonas Gustafsson, sekä Eläinmuseon yli-intendentti, dosentti Juhani Terhivuo, joka toimii hankkeen puheenjohtajana. Toimikunta tulee pyytämään apua aina tarpeen mukaan myös muilta alan asiantuntijoilta. Työn taksonominen pohja ja nimet auktoriseen kiinnitetään tuoreisiin ja tiedeyhteisössä hyväksytyihin kansainvälisiin tutkimuksiin.

Lisätietoja nimitystoimikunnasta ja sen työstä löytyy Internetistä sekä Suomen herpetologisen yhdistyksen, että Eläinmuseon kotisivulta. Toimikuntaan saa yhteyden myös sähköpostitse, osoitteella nimisto@herpetomania.fi.

The Finnish Names of Amphibians and Reptiles

In January 2007, the Herpetological Society of Finland and the Finnish Museum of Natural History founded a committee to gather a vocabulary on Finnish names for each species of reptiles and amphibians of the World. In the article the basics of naming animals are discussed, as well as the initial stage of the committee’s work.

Lähteet/Literature Cited:

- Häkkinen, K. 2003: *Linnun nimi*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki. 416 s.
- International Commission on Zoological Nomenclature 1999: *International Code on Zoological Nomenclature, Fourth Edition*. International Commission on Zoological Nomenclature, Lontoo. Webiversio: www.iczn.org/iczn. [luettu 24.5.2007].
- Itkonen, E. & Kulonen, U.-M. (päätoim.) 1992: *Suomen sanojen alkuperä etymologinen sanakirja, osa: 1, A–K*, sivu 469. Suomalaisen kirjallisuuden seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 486 s.
- Kivipelto, A. 2006: Hiiru, rattu, hekko, puikkija... Nisäkkäiden nimitysryhmä saa urakkansa valmiiksi kevään mittaan. *Helsingin Sanomat* 12.12.2006.
- Laine, L. J. 1992: Maailman linnuilla on nyt suomalaiset nimet. *Lintumies* 4/1992, s 147-152.
- Suomalainen, P. & Voipio, P. 1950: Suomen selkärangaiset - Vertebrata fennica. *Luonnon Tutkija* 54:3: sivunumeroton keskiaukeaman 8-sivuinen liite. Teräs, I: Vanamon historia. www.vanamo.fi/historia.html [luettu 14.10.2005].
- Werner, Y. L. 1996. Book review: A Complete Guide to Scientific and Common Names of Reptiles and Amphibians of the World. *Copeia* 4/1996, s. 1066-1069.

Kirjoittaja / Author:

Joonas Gustafsson, Haukantie 16 A 10, 04320 Tuusula.
Sähköposti: joonas@sammakkolampi.net